

מבוא

אנחנו בעוד מפגש של עיניים על עזה שמתקיים כבר כמעט שלושה חודשים. והמפגשים האלה, כפי שאתם יודעים, הם שילוב של פעולה לימודית – אנחנו באים לשמוע כאן פרטים ואינפורמציה ולהציג נקודות מבט של מומחים מסוגים שונים – עם אקט של מחאה והתנגדות למצב הקיים להמשך המלחמה בעזה, להמשך ההתנגשויות שלא פוסקות, וכן הלאה. מטבע הדברים, רוב רובם של המפגשים שלנו מוקדשים לנעשה ברצועת עזה. אבל למרבה הצער אי אפשר שלא להתבונן גם במה שקורה בגדה המערבית. ולצורך העניין הזמנו לכאן אולי את המומחה הבולט בתחום המשפטי, עורך דין מיכאל ספרד, שמתמחה בתחום זכויות האדם ומרבה מאד לייצג גם ארגוני זכויות אדם וגם פעילים וקהילות פלסטיניות בגדה, בבג"ץ ובבתי משפט אחרים. אנחנו נשמע ממנו על מה שקורה כיום, במקביל למלחמה בעזה, על ההידרדרות הקשה בשלטון החוק – כפי שהוא ניסח את זה: "שלטון הרובה במקום שלטון החוק". בבקשה מיכאל, שמונה דקות, ואחר כך נפתח לשאלות.

הרצאה

תודה עידו, ותודה לעשרות שנמצאים ונמצאות פה. זה מאוד מפתיע ומרגש שבאמצע היום ככה באים לשמוע נושא מדכא כזה. אני רוצה לשתף אתכם בתובנות שלי לגבי השינוי באופי הממשלי, השלטוני, הכיבושי שלנו בגדה המערבית, כפי שאני חווה את זה, והצוות שלי חווה את זה, וכל מי שעוסקת או עוסק בייצוג של פלסטינים בגדה המערבית חווים את זה מאז השבעה באוקטובר. כי יש איזשהו שינוי שהוא שינוי שהוא גם כמותי וגם איכותני, וגם כמעט פילוסופי באופן שבו מתנהלים הדברים בגדה. אז בפילוסופיה של המשפט נהוג להשתמש בשני מונחים שהם כאילו מונחים מתנגשים: שלטון החוק, ושלטון באמצעות החוק: Rule of law and rule by law. כאשר שלטון החוק הוא מושג נשגב – וסליחה על הקיטשיות או הפומפוזיות – מושג בעל חזון: שאם נכתוב כולנו ביחד את הכללים, את הנורמות שימשלו בנו, מאחורי מסך של בערות – כי אנחנו לא נדע מראש באיזה צד של הנורמה אנחנו נמצא את עצמנו בעתיד. וכך, ואם זו תהיה השיטה, ובסופו של דבר מה שימשול בנו הן אותן נורמות שאנחנו היינו שותפים ליצירתן, והנורמות האלה יוחלו באופן שוויוני על כולם, גם על אלה שאמורים לאכוף את הדין, אז אנחנו ניציר את המציאות הכי אופטימלית שתאפשר לכל אחת ואחד מאיתנו לממש את הכישורים שיש בה או בו, ולממש את זכויות היסוד שלנו כבני אדם. זה הרעיון התיאורטי, הפילוסופי, המוסרי של שלטון החוק, במילה אחת. "שלטון באמצעות החוק" הוא מושג אחר לגמרי. הוא לא עוסק במימוש הכישורים של האדם, ביכולת, במתן אפשרות אופטימלית לרדוף אחרי האושר. שלטון באמצעות החוק עוסק בשליטה. נעשה שימוש בנורמות כדי לשלוט באנשים, כדי שאנשים יוכלו, כדי שהשלטון יוכל לשלוט, להסדיר ולקבוע מה יקרה. שלטון באמצעות החוק הוא מושג הרבה יותר טוטליטרי, הרבה יותר דיקטטורי. והמתח בין שני אלה הוא חלק ממה שעוסקים בפילוסופיה של המשפט.

משנת 1967 בשטחים שישאל כבשה מתנהל שלטון באמצעות החוק. אבל שימו לב: שלטון באמצעות החוק הוא שלטון באמצעות החוק. החוק נקבע על-ידי גוף שהנשלטים לא משתתפים בכתיבתו. הם לא מסתובבים במסדרונות שבהם נקבעים אותן נורמות. אבל עדיין יש כללים, יש חוק. זאת אומרת שאין שרירותיות. יש כללים, והכל פועל לפי כללים. הכללים יכולים להיות דרקוניים משום שהנשלטים לא השתתפו בכתיבת החוק, וזה מה שראינו במשך 50 ומשהו שנים, כמעט שישה עשורים בגדה המערבית, גם ברצועת עזה. אבל נעזוב את רצועת עזה כרגע. בגדה המערבית ראינו שלטון באמצעות החוק. החוק הוא כלי למשטר ולשלוט בבני אדם, אבל הוא בנוי מכללים, מנורמות ולא מהכתבות שהן קוניוקטוראליות-conjunctural- "נסיבתיות", כאלה הנוגעות לאדם ספציפי, בנסיבות ספציפיות. זה מה שאפשר לעורכי דין ולעורכות דין, לאנשים שעוסקים במשפט, לפעול. כי ברגע שכותבים נורמה, גם אם היא דרקונית, גם אם היא נורמה אנטי-ליברלית, אנטי-זכויות אדם, אבל היא עדיין נורמה, היא אמורה לחול על קבוצה של מקרים. ואז אפשר להיכנס לתוך "החריצים" שנוצרים, ולומר שהנורמה הזאת לא מתקיימת במקרה מסוים. [לדוגמא:] "אתם רוצים לעקור את מטעי הזיתים של הלקוח שלי, משום שמתוך המטע זיתים משהו ירה? אז יש נורמה שעוסקת בשאלה מתי מותר ומתי אסור לעקור את המטע זיתים הזה, ואני טוען שהנורמה הזו לא חלה במקרה הקונקרטי שלי". זאת אומרת שכאשר יש כללים תמיד אפשר לנסות ולטעון שהכללים לא חלים. ולפעמים הכללים גם כן מגנים. הנורמות לא כולן הן דרקוניות.

מה שקורה מהשבעה באוקטובר זה שאנחנו בפירוק מוחלט של השלטון באמצעות החוק, ואנחנו עוברים לשלטון השרירותי של הכוח, של האקדה, של הרובה. כלומר, אנשים שיש להם רובה, והאנשים שיש להם רובה בגדה המערבית באופן כמעט מוחלט הם ישראלים, ישראלים שהם אזרחים וקיבלו רובים מהשר לביטחון לאומי של ישראל [איתמר בן-גביר] או מהצבא וחיילים. אגב, הרבה מאלה שקיבלו, אזרחים, הפכו להיות חיילים, חיילו אותם אחרי השבעה באוקטובר, ואותם אנשים שהגיעו ויצרו טרור על קהילות פלסטיניות קטנות באמצעות זה שהם פשוט נכנסו ושברו, והרביצו, וגנבו, והבריחו. עכשיו הם עושים את זה במדים ועם נשק. מה שאנחנו רואים מהשבעה באוקטובר זה תהליך מתמיד שבו אין יותר את הכללים שהיו. זאת אומרת, אני [בתור עורך דין] ממשיך לעשות את אותם דברים שעשיתי לפני השבעה באוקטובר: אני פונה ליועץ המשפטי של הצבא. אני אומר לו: "תשמע, פה באו חיילים ולקחו לאנשים את מצלמות אבטחה שלהם, שאותן

הם שמו כדי שתהיה להם התראה אם מתנחלים באים ופושטים על הכפר שלהם, ואין שום נורמה, אין שום כלל, אין שום עיקרון שמאפשר לחיילים להחרים את המצלמות". [ואז] או שאני לא מקבל תשובה, או שאומרים לי: "אנחנו יודעים שזה לא בסדר, אבל אין לנו כל כך הרבה מה לעשות כי זה המצב כרגע". או, שבכלל מצדיקים את זה, ואומרים שאין צורך בכללים עכשיו, כי זה המפקד בשטח החליט שזה מה שצריך לעשות, אז זה מה שצריך לעשות.

ככה אנחנו רואים אלימות מטורפת של שריפים. וזו בדיוק המשמעות של שריף. מה זה שריף? זה לא שלטון באמצעות החוק. שריף זה שלטון באמצעות הרובה והנבוט. ויש לנו שריפים רבים ברחבי הגדה המערבית שיחד עם האנשים שלהם נכנסים לתוך קהילות – הקהילות בדרך כלל הכי קטנות ופריפריאליות, אבל לאט-לאט זה הולך גם לקהילות יותר ויותר גדולות, פלסטיניות – ובלי שום גיבוי כמובן חוקי מפעילים אלימות אדירה. הם גורמים לכך שהקהילות האלה, בעיקר הקטנות שבהן, נאלצות לעקור ממקומן ולעזוב. [בין אם] אין לנו את היכולת לפנות, [או] יש לנו את היכולת לפנות, לרשויות אין שום תשובה מניחה את הדעת. הן לא אומרות "זה לא בסדר, אנחנו נדאג עם הכוח המאורגן שיש למדינה להחזיר את האנשים האלה למקומם ולהעמיד לדין את מי שביצע את הדברים האלה". חד משמעית לא. נגמר העידן הזה. ולכן אני כעורך דין ניצב בפני מצב שלא הכרתי קודם. אני התמודדתי מול שלטון באמצעות החוק, שלטון שהוא דיקטטורי שהוא דרקוני, שהוא מפלה, שהוא אפרטהיידיסטי, בעל אינטרסים לקדם אוכלוסייה אחת ולא אחרת. אבל עדיין היו בו נורמות, ואני ידעתי לנסות לנווט, או ניסיתי לנווט בתוך הנורמות האלה, ולהגן עד כמה שניתן בתוך משטר רשע כזה, על הלקוחות שלי. אבל כיום אין נורמות, וברגע שאין נורמות אז כל אחד עושה מה שהוא רוצה בהתאם לאקדח שיש לו ביד.

ככה אנחנו רואים, על פי ספירת בצלם, 60 או 70 קהילות פלסטיניות – תלוי איך סופרים, לפעמים הקהילות הן מפוצלות – קהילות מהאזורים היותר פריפריאליים של הגדה המערבית שנעקרו מאז השבעה באוקטובר. ואנחנו רואים כמויות עצומות של מניעת גישה לאדמות חקלאיות, שהם פשוט יוזמה בשטח. מישוהו שם מחסום או נעמד עם רובה ולא נותן לאנשים לעבור. כמובן שאפשר להגיע לבג"ץ, אבל לא עם כל דבר אפשר להגיע לבג"ץ. וגם כשבג"ץ קובע משהו, זה לא בהכרח מתבצע בשטח. ואז כשמתלוננים שזה לא מתבצע בשטח, אז אומרים לך: "תחזור לבג"ץ". כלומר, אין את המינימום של שלטון באמצעות החוק שהיה לנו קודם.